

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У ТЕОРІЇ Й НА ПРАКТИЦІ З ПОЗИЦІЙ ВИКЛАДАЧА ТА СТУДЕНТА

ACADEMIC INTEGRITY IN THEORY AND IN PRACTICE FROM THE POSITIONS OF TEACHER AND STUDENT

У статті розкривається питання академічної доброчесності, вивчається обізнаність і дотримання норм академічної доброчесності суб'єктами освітнього процесу на прикладі конкретного ЗВО. Дослідження базується на основі результатів соціологічного опитування «Академічна доброчесність у системі внутрішнього забезпечення якості освіти» (2020 р.). Авторками здійснюється порівняльний аналіз відповідей викладачів і студентів про обізнаність щодо принципів академічної доброчесності, дотримання й реалізації на практиці норм академічної доброчесності, виявлення академічної недоброчесності, терпимість до плагіату, застосування санкцій.

На основі емпіричних даних показано, що рівень обізнаності науково-педагогічних працівників університету з принципами академічної доброчесності та практичним механізмом їх дотримання є досить високий. Водночас із відповідей студентів простежується нижчий рівень обізнаності, що є свідченням недостатньої роботи викладачів зі студентами щодо популяризації принципів академічної доброчесності.

Згідно із соціологічним аналізом, підтверджено, що значна частина викладачів виявляє нульову толерантність до плагіату й застосовує санкції до студентів, коли ті порушують правила академічної доброчесності під час екзамену чи виконання письмових робіт. Водночас інша частина викладачів погоджується з наявністю плагіату чи фальсифікацій у студентських письмових роботах, хоча декларує розуміння своєї ролі в запобіганні академічній нечесності.

У статті рефлексується, що дотримання принципів академічної доброчесності на практиці вимагає від сучасного викладача ціннісних імперативів, серед яких – відвага, принциповість і чесність. Підкреслюється необхідність продовжувати роботу університетської спільноти в напрямі запровадження й розширення як власних практик з академічної доброчесності, так і застосування досвіду провідних університетів світу й міжнародних наукових установ у цьому питанні.

Ключові слова: академічна доброчесність, академічна культура, санкції, плагіат, якість вищої освіти, суб'єкти освітнього процесу.

The article reveals the issue of academic integrity, studies the awareness and compliance with the norms of academic integrity by the subjects of the educational process on the example of a particular institution of higher education. The study is based on the results of the sociological survey "Academic integrity in the system of internal quality assurance of education" (2020). The authors carry out a comparative analysis of the answers of teachers and students about awareness of the principles of academic integrity, compliance and implementation of academic integrity, detection of academic dishonesty, tolerance for plagiarism, application of sanctions.

Based on empirical data, the level of awareness of scientific and pedagogical staff of the university with the principles of academic integrity and the practical mechanism of their observance is quite high. At the same time, students' responses show a lower level of awareness, which is evidence of insufficient work of teachers with students to promote the principles of academic integrity.

According to sociological analysis, it has been confirmed that a significant number of teachers show zero tolerance for plagiarism and apply sanctions to students when they violate the rules of academic integrity at exams or written works. At the same time, the rest of the teachers agree with the presence of plagiarism or falsifications in student-written works, although they declare their understanding of their role in preventing academic dishonesty.

The article reflects that the observance of the principles of academic integrity in practice requires from the modern teacher value imperatives, including courage, principle and honesty. The need to continue the work of the university community in the direction of introducing and expanding both their own practices in academic integrity and the application of the experience of world's top universities as well as international research institutions in this matter.

Key words: academic integrity, academic culture, sanctions, plagiarism, quality of higher education, subjects of the educational process.

УДК 316:378.014.6
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.26.5>

Мірчук І.Л.

к.філос.н., доцент,
доцент кафедри правознавства,
соціології та політології
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

Зелена О.Я.

к.політ.н., доцент,
доцент кафедри правознавства,
соціології та політології
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

Академічна культура є однією з найважливіших категорій, яка визначає розвиток освіти, особливо її якість. У країнах розвинутої демократії вже сформовано певний тип культури навчання, в основі якого закладено принципи академічної доброчесності. Сьогодні в Україні також активно починають запроваджувати практики академічної доброчесності. Однак процес формування культури доброчесного навчання є складним, тривалим і передбачає обов'язкову залученість кожного з учасників академічного процесу. Це актуально не лише

для учнів чи студентів, а й для вчителів і науково-педагогічних працівників, бо саме вони безпосередньо впливають на рівень і якість знань, які отримують здобувачі, головне, якими фахівцями вони стануть у майбутньому.

Варто зазначити, що порівняно зі школами університетські спільноти значно швидше переосмислюють значення академічної доброчесності й наслідки недотримання її норм. Політика академічної доброчесності відображена в прийнятті університетами кодексів академічної доброчесності,

застосуванні програм на перевірку оригінальності наукових праць і випускових робіт, створення етичних комісій тощо, що підкреслює актуальність цього питання в українській освітній сфері, бо послуговування принципами академічної доброчесності сприятиме формуванню нової академічної культури в українських закладах вищої освіти, яке водночас є передумовою для успішного розвитку суспільства та держави загалом.

Нормативна база академічної доброчесності в Україні почала формуватися ще в далекому 1994 р., ідеться про Закон України «Про авторське право і суміжні права» [1]. Після Революції Гідності у 2014 р. на рівні держави спостерігаємо певний законодавчий прорив, коли було прийнято Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [2], Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [3], а також Положення про Національний репозитарій академічних текстів: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.07.2017 № 541; Лист Міністерства освіти і науки України «Запобігання окремих проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності: Аналітична записка» (від 20.05.2020 № 1/9-263) [4]. Станом на сьогодні на сайті Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти розміщено для громадського обговорення Проект Закону України «Про академічну доброчесність» [5].

Питання формування нової академічної культури й упровадження принципів академічної доброчесності в закладах вищої освіти все більше привертає увагу сучасних українських науковців. Прикладом такого інтересу є колективна монографія «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету», у якій зібрано низку вітчизняних наукових розвідок із цієї проблеми. Серед праць цієї збірки можна виділити статтю Т. Фінікова, де автор розкриває академічну доброчесність у глобальному контексті та її потребу в українській освіті [10], питання дотримання академічної доброчесності в наукових працях порушують у праці А. Артюхов, О. Меньшов [6]. Окремо варто виокремити Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності (2019), упорядниками яких є В. Бахрушин та С. Ніколаєв [9]. Підготовка цих матеріалів здійснена в рамках Проєкту сприяння академічній доброчесності – SAIUP від Американських Рад з міжнародної освіти, що є свідченням зацікавленості закордонних партнерів цим питанням в Україні. Автори зібрали практичні поради для закладів вищої освіти в Україні щодо формування академічної культури та запровадження принципів академічної доброчесності. Соціологічний вимір академічної доброчесності з позицій викладача і студента (на прикладі конкрет-

ного ЗВО) у розвідці запропонували С. Щудло й І. Мірчук [11].

Стаття базується на результатах соціологічного дослідження Дрогобицького державного педагогічного університету (далі – ДДПУ) імені Івана Франка «Академічна доброчесність у системі внутрішнього забезпечення якості освіти», яке проходило з 1 грудня 2020 р. по 12 лютого 2021 р. в рамках проєкту Американських Рад з міжнародної освіти «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти», учасником якого є ДДПУ імені Івана Франка. Інструментарій, який був запропонований керівниками проєкту, передбачав онлайн опитування студентів і викладачів університету щодо якості освіти й академічної доброчесності. Методом випадкової вибірки було опитано 127 науково-педагогічних працівників і 550 студентів усіх факультетів і курсів університету першого і другого освітніх рівнів. Основними трендами дослідження стали рівень поінформованості студентів і викладачів з категоріями академічної доброчесності, внутрішня траєкторія студентів, вибір навчальних дисциплін, участь в обговоренні освітніх програм, ставлення до плагіату, об'єктивність оцінювання, навантаження студентів і завантаженість викладачів, санкції за недотримання академічної доброчесності тощо. Розуміємо, що дослідження не є репрезентативним для всієї української академічної спільноти. Однак воно дає змогу не тільки оцінити ситуацію в нашому університеті, а й може бути корисним для академічної спільноти як із наукової, так і з управлінської точок зору.

На основі результатів соціологічного дослідження «Академічна доброчесність у системі внутрішнього забезпечення якості освіти» (2020 р.) маємо на меті здійснити порівняльний аналіз обізнаності й дотримання норм академічної доброчесності суб'єктами освітнього процесу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Зокрема, у низці завдань розвідки виокремлюємо такі проблеми: знання студентів і викладачів про норми академічної доброчесності; реалізація на практиці академічної доброчесності; виявлення академічної недоброчесності, терпимість до плагіату, санкції.

Поняття «академічна доброчесність» має багато слів і значень, однак воно швидше нормативне, ніж наукове. У статті 42 Закону України «Про освіту» чітко розкрито його зміст, а саме: «... це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [3].

Отже, академічна доброчесність базується на співпраці, довірі, справедливості, повазі

й відповідальності всіх суб'єктів освітнього процесу та вимагає певних знань про правила й обов'язки, покладені на них.

Рівень обізнаності викладачів університету з принципами академічної доброчесності та практичним механізмом їх дотримання ми намагалися з'ясувати за допомогою питання, відповідаючи на яке респонденти виражали певну згоду або незгоду із запропонованими твердженнями за п'ятибальною шкалою: *абсолютно відповідає, скоріше відповідає, скоріше не відповідає, абсолютно не відповідає, важко відповісти*. При аналізі даних ми об'єднали позитивні й негативні відповіді респондентів (рис. 1).

Відповіді викладачів на питання: *Указіть, будь ласка, наскільки твердження відповідають чи не відповідають вашій роботі?*, %.

Як бачимо, на всі твердження більшість науково-педагогічних працівників дала ствердну відповідь. Вражає, що 96,4% респондентів розуміють свою роль і функції в протидії академічній недоброчесності. Варто також зазначити, що викладачі знають і знайомі зі змістом внутрішньоуніверситетських документів, які регулюють дотримання академічної доброчесності в закладі вищої освіти. Передусім ідеться про Кодекс академічної доброчесності [7], Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових, навчально-методичних та кваліфікаційних роботах [8], Положення про систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти у ДДПУ імені Івана Франка [8], Положення про комісію з питань академічної доброчесності [8]

тощо. Найменше – 71,2% – респондентів погодилося з твердженням: «Усі викладачі вашого університету дотримуються єдиної процедури, якщо виявили порушення академічної доброчесності». Найімовірніше, це можна пояснити незнанням або невпевненістю щодо поведінки своїх колег у ситуаціях, пов'язаних із порушенням академічної доброчесності.

Обізнаність студентів з правилами академічної доброчесності вивчалася за допомогою питання, яке було сформульовано дещо інакше. Студентам пропонувалося визначитися, як часто викладачі з ними обговорюють питання щодо етики та академічної доброчесності, плагіату, списування, санкцій тощо за шкалою: *дуже часто, часто, рідко, дуже рідко, важко відповісти* (рис. 2). При аналізі цього питання ми відділили позитивні відповіді від негативних.

Відповіді студентів на питання: *Як часто протягом цього семестру Ви обговорювали з викладачами такі питання?*, %.

Аналіз даних засвідчує, що науково-педагогічні працівники ведуть зі студентами роз'яснювальну роботу щодо дотримання академічної доброчесності. Найбільше – 70,9% – респондентів відзначили, що найчастіше викладачі обговорюють із ними вимоги до письмових робіт; понад половина студентів указала, що їм роз'яснюють, що таке плагіат, правила цитування текстів і посилання на використану літературу, етичні норми академічної культури. Щодо санкцій за плагіат і списування, то відповіді студентів розподілилися порівну: 44,8% указали, що викладачі дуже часто й часто обговорюють ці проблеми

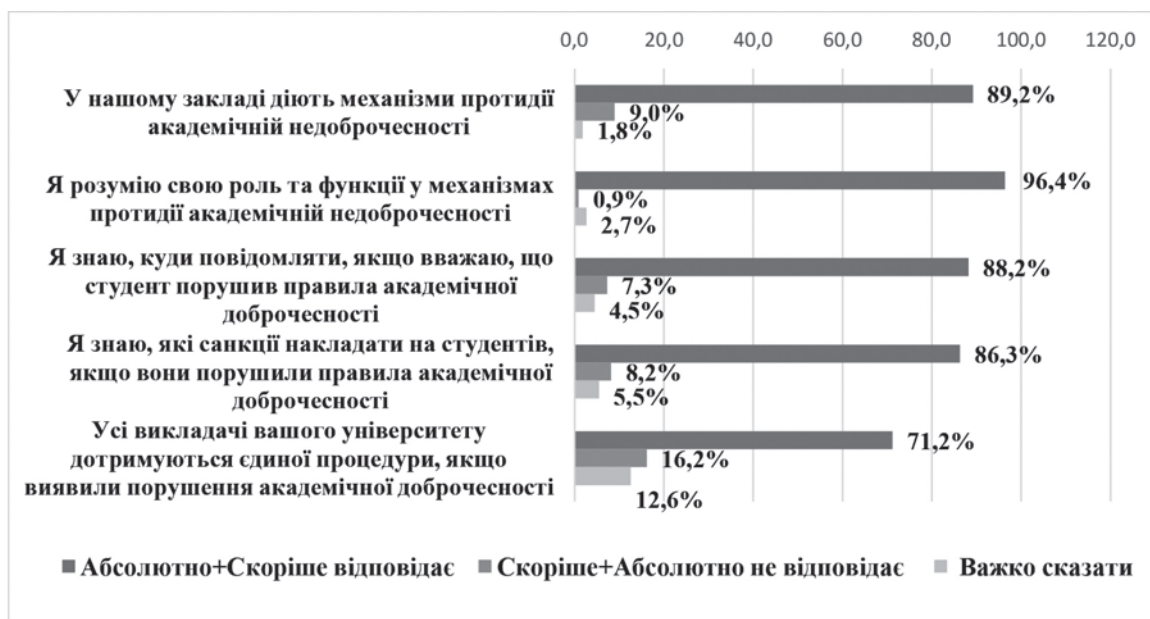

Рис. 1. Обізнаність викладачів щодо дотримання академічної доброчесності в університеті

Джерело: укладено авторками на основі загального масиву.

зі студенти, така ж кількість – 44,9% – рідко й дуже рідко. Отже, порівнюючи результати відповідей викладачів і студентів, можемо сказати, що, хоча викладачі й обізнані з етичними нормами академічної культури, робота зі студентами в цьому напрямі є ще недостатньою, особливо якщо врахувати, що 86,3% указали: «Я знаю, які санкції накладати на студентів, якщо вони порушили правила академічної доброчесності» (рис. 1).

Окремий блок питань стосувався санкцій за різні порушення академічної доброчес-

ності. Викладачам пропонувалося вибрати з переліку санкцій ті, які вони застосовують до студентів, коли вони проявляють академічну недоброчесність на екзамені або при написанні письмової роботи (рис. 3). Оскільки пропонувалося вибрати всі потрібні варіанти, то сума відповідей перевищує 100%.

Відповіді викладачів на запитання: «Що Ви робите, якщо вважаєте, що студент порушив правила академічної доброчесності на екзамені або в письмовій роботі?», % (оберіть усі потрібні варіанти).

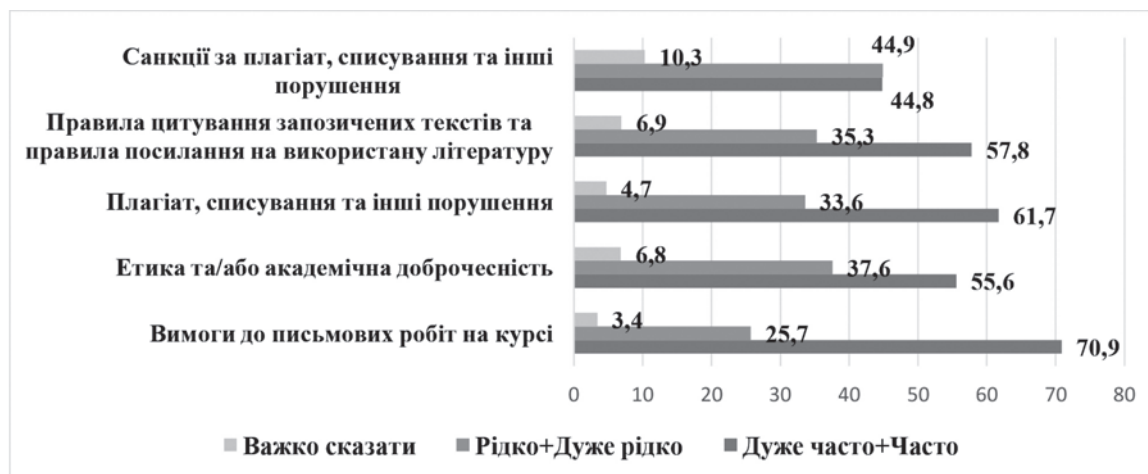

Рис. 2. Обізнаність студентів щодо дотримання академічної доброчесності в університеті

Джерело: укладено авторками на основі загального масиву.

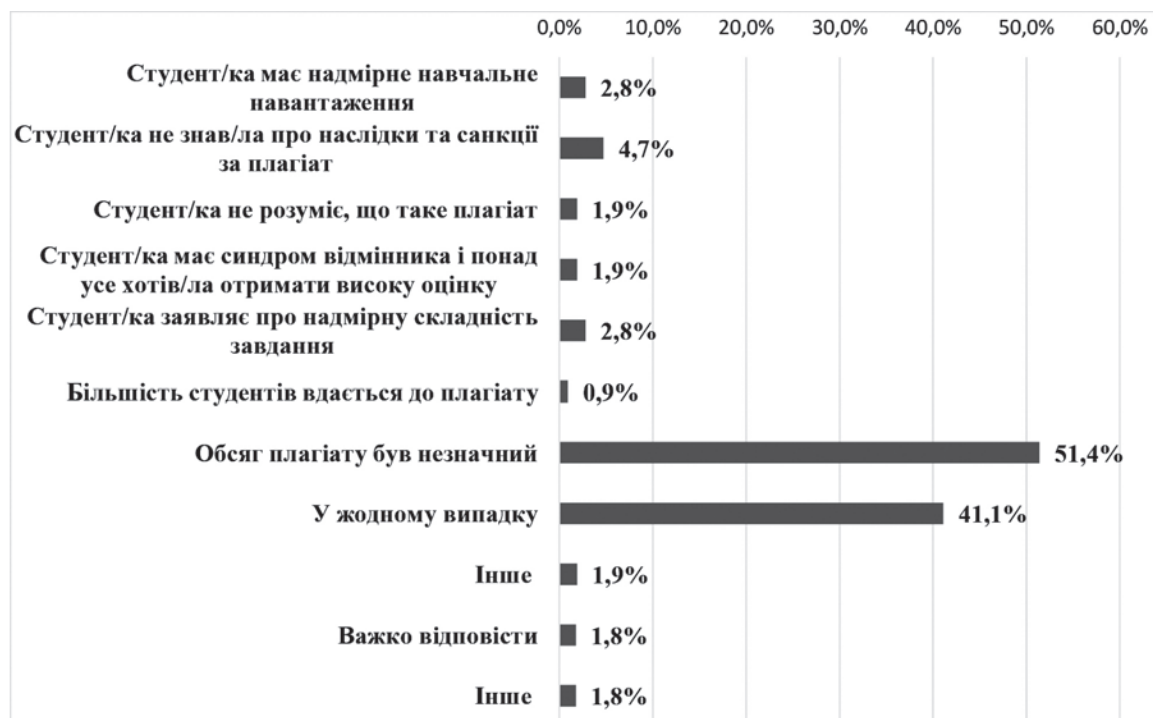

Рис. 3. Санкції, які накладають викладачі за академічну недоброчесність студентів

Джерело: укладено авторками на основі загального масиву.

На практиці ситуація із санкціями за порушення правил академічної доброчесності виглядає так: практично кожний другий викладач відзначив, що дотримується процедур, які діють у нашому університеті; 38,9% указали, що не зараховують екзаменаційну або письмову роботу; кожний четвертий респондент знижує оцінку, а 11,5% ніколи не зустрічалися з такими випадками; 0,9% викладачів зізналися, що не знають, що робити, коли студенти порушують академічну доброчесність. Вочевидь, викладачі університету не просто знають, а й застосовують до студентів різноманітні санкції, якщо вони порушують правила академічної доброчесності на екзамені або в письмовій роботі.

Як зазначалося вище, подібне питання було задано студентам. Здобувачі вищої освіти мали відзначити санкції різного ступеня важкості, які застосовують викладачі, якщо студенти порушують правила академічної доброчесності (рис. 4).

Відповіді студентів на запитання: Що зазвичай роблять викладачі, якщо ...?, %.

Аналіз емпіричних даних показав, що до таких проявів академічної недоброчесності, як допомога на екзамені, списування під час письмової роботи, списування на екзамені, викладачі найчастіше застосовують усне зауваження або знижують бали (відповідно, 65,5%, 53,8%, 34,2% і 28,0%, 36,1%). Якщо студент/ка здав чужу письмову або курсову роботу від свого імені, викладачі анулюють роботу (відповідно, 58,9% і 58,4%). Варто зазначити, що значна кількість респондентів не змогла відповісти на ці питання. Швидше за все їм не доводилося стикнутися із цією ситуацією. Це саме стосується й плагіату, виявленого в дипломній

роботі студента/ки: 32,6% указали, що викладачі анулюють роботу, а 44,4% не змогли відповісти на це твердження. Отже, згідно з твердженнями студентів, викладачі застосовують санкції різного ступеня за порушення студентами правил академічної доброчесності. Також більшість студентів не змогла визначитися з відповіддю, особливо у випадках, коли це стосувалося найбільш серйозних порушень принципів академічної культури.

Найпоширенішим різновидом академічної нечесності в сучасній науці є плагіат. У попередньому питанні ми побачили, як, на думку студентів, на це явище реагують викладачі. Варто зазначити, що ЗВО має програмне забезпечення, яке дає можливість перевірити студентські та викладацькі наукові роботи на наявність плагіату. На це вказали 54,9% науково-педагогічних працівників, 66,7% респондентів зазначили, що перевіряють студентські курсові й дипломні роботи на виявлення плагіату, 23,5% перевіряють письмові роботи студентів час від часу, коли мають підозру, що робота виконана недоброчесно, 4,9% ніколи не перевіряли, оскільки не було підозри на плагіат. Виходячи із цієї інформації, логічно було з'ясувати, у яких випадках викладачі можуть запліщити очі на плагіат (рис. 5). Респондентам пропонувалося вибрати всі потрібні варіанти, тому сума відповідей перевищує 100%.

Відповіді викладачів на запитання: Указжіть, у яких випадках Ви можете запліщити очі на плагіат?, % (оберіть усі потрібні варіанти).

Емпіричні дані демонструють, що половина науково-педагогічних працівників згідна сприйняти наявність плагіату в студентських роботах, якщо його відсоток був незначним.

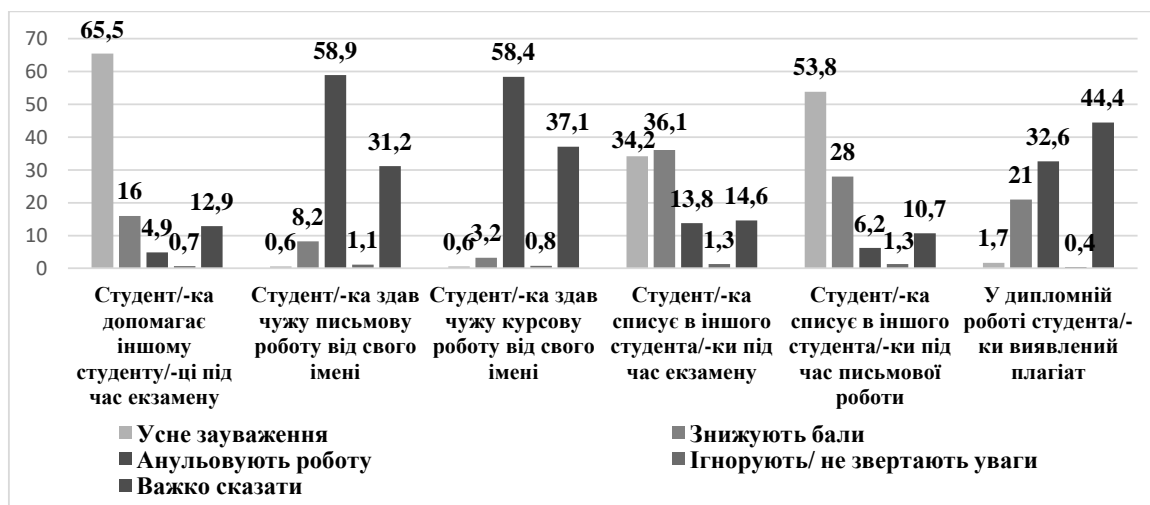

Рис. 4. Санкції, які накладають викладачі за академічну недоброчесність, на думку студентів

Джерело: укладено авторками на основі загального масиву.

Однозначно цей факт викликає стурбованість, бо демонструє толерантне сприйняття плагіату. Хоча 96,4% респондентів добре розуміють свою роль і функції в протидії академічній недоброчесності (див. рис. 1), на практиці ситуація виглядає дещо іншою, бо лише 41,1% викладачів указали, що не можуть запліщити очі на плагіат у жодному випадку.

Поблажливо поставитися до виконаних студентських завдань з наявністю плагіату можуть 4,7% викладачів, якщо студент/ка не знав/ла про наслідки та санкції за плагіат. Вище ми зазначали, що 44,9% студентів (рис. 2) указали, що викладачі рідко й дуже рідко обговорюють питання санкцій за плагіат і списування. Можемо припустити, що саме тому викладачі й погоджуються з наявністю плагіату в письмових роботах студентів.

Цікавим є те, що 2,8% респондентів погоджуються з наявністю плагіату, коли студенти заявляють про свою надмірну завантаженість або надто складне завдання; 1,9% проявляють так звану «доброту», коли студент/ка має синдром відмінника й понад усе хоче отримати високу оцінку; така ж кількість – 1,9% – викладачів дарує собі таке «угодовство», коли студент/ка не розуміє, що таке плагіат. Це, знову ж таки, підтверджує попередню тезу. Хоча самі викладачі добре розуміють та усвідомлюють роль академічної доброчесності в забезпеченні якості освіти у ЗВО, на практиці ситуація вимагає від усього науково-педагогічного колективу і здобувачів вищої освіти спільної, сумлінної, щоденної праці в напрямі пропагу-

вання та дотримання принципів академічної доброчесності.

Підсумовуючи результати дослідження, хочемо зазначити, що проблема академічної культури та її впровадження в сучасну систему освіти й надалі залишається надзвичайно актуальною. В українському законодавстві існує нормативна база, яка регулює процес дотримання принципів академічної доброчесності всіма суб'єктами освітнього процесу. Внутрішньоуніверситетські нормативні документи також сприяють закріпленню відповідальності викладачів і студентів за порушення академічної доброчесності. Однак чіткої юридичної процедури щодо покарання за академічну нечесність поки що в Україні не сформовано. Швидше доводиться наголошувати на ціннісному моменті, коли суб'єкти освітнього процесу будуть займати принципову позицію нетерпимості до проявів академічної нечесності.

За результатами емпіричного аналізу, рівень обізнаності науково-педагогічних працівників Дрогобицького університету з принципами академічної доброчесності та практичним механізмом їх дотримання є досить високий. Однак, порівнюючи такі результати з відповідями студентів, можемо констатувати, що рівень їхньої обізнаності відносно нижчий. Варто зазначити, що значна частина викладачів демонструє нульову толерантність до плагіату й застосовує санкції до студентів, коли ті порушують правила академічної доброчесності. Разом із тим не можна оминути той факт, що половина респондентів погоджується

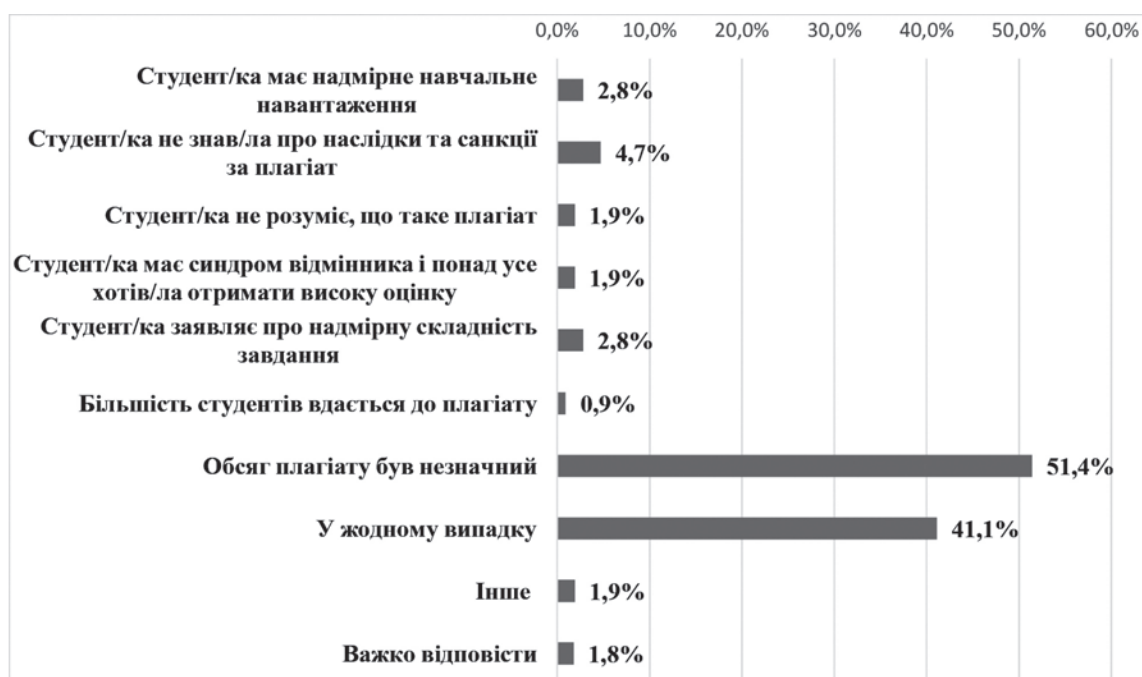

Рис. 5. Ставлення викладачів до плагіату

Джерело: укладено авторками на основі загального масиву.

з наявністю плагіату в студентських письмових роботах, хоча декларує розуміння своєї ролі в механізмах протидії академічній недоброчесності. Отже, дотримання принципів академічної доброчесності на практиці вимагає від сучасного викладача певної відваги, принциповості й чесності. Тому вважаємо, що всій науково-педагогічній спільноті необхідно продовжувати працювати в цьому напрямі. Надзвичайно важливо застосовувати багаторічні практики провідних університетів світу та міжнародних наукових установ, які довели свою ефективність у цьому напрямі.

Маємо сподівання, що дослідження, хоча й не є репрезентативним для всієї української академічної спільноти, може допомогти скласти уявлення практичного стану речей у питанні академічної доброчесності в університетах на прикладі конкретного ЗВО. Подальший соціологічний моніторинг академічної доброчесності повинен сприяти підвищенню якості освіти загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>.
2. Про вищу освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Про освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
4. Положення про Національний репозитарій академічних текстів : Постанова Кабінету Міністрів України № 541 від 19.07.2017 ; Лист Міністерства освіти і науки України «Запобігання окремих проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності : Аналітична записка» (від 20.05.2020 № 1/9-263). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541-2017-%D0%BF#Text>.
5. Про академічну доброчесність : Проект Закону України. URL: <http://surl.li/qkbq>.
6. Артюхов А., Меньшов О. Академічна чесність у наукових дослідженнях. *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету* / Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т.В. Фінікова, А.Є. Артюхова. Київ : Таксон, 2016. С. 123–131. URL: https://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2016-09-07/chesnist_osnova_rozvitk_Univers.pdf.
7. Кодекс академічної доброчесності Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка від 22.06.2018 № 240. URL: <http://dspu.edu.ua/wpcontent/uploads/2018/07/kodeks-ak.dob-ost.pdf>.
8. Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових, навчально-методичних та кваліфікаційних роботах у ДДПУ імені Івана Франка», Положення про систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти у ДДПУ імені Івана Франка, Положення про комісію з питань академічної доброчесності. URL: <http://dspu.edu.ua/polozhennya/>.
9. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / упорядники В. Бахрушин та С. Ніколаєв. URL: https://msu.edu.ua/library/wp-content/uploads/2019/11/methods_2019-final.pdf.
10. Фініков Т. Академічна доброчесність: глобальний контекст та національна потреба. *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету* / Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т.В. Фінікова, А.Є. Артюхова. Київ : Таксон, 2016, С. 9–36. URL: https://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2016-09-07/chesnist_osnova_rozvitk_Univers.pdf.
11. Щудло С., Мірчук І. Академічна доброчесність з погляду викладача. Імплементация європейських стандартів в українські освітні дослідження : збірник матеріалів IV Міжнародної наукової конференції Української асоціації дослідників освіти (26 червня 2020 р.) / за ред. С. Щудло, О. Заболотної, Л. Загоруйко. Дрогобич : ТЗОВ «Трек-ЛТД», 2020, С. 53–156.